

ks. Henryk Wejman

NATURA ZJEDNOCZENIA UPODOBIAJĄCEGO W DOKTRYNIE ŚW. JANA OD KRZYŻA

Wartość rzeczy należy oceniać według ich celowości. Im cel do jakiego „coś” lub „ktoś” przeznaczony jest wznioślejszy, tym dana rzecz jest doskonalsza i wartościowsza. Człowiek jest stworzony przez Boga i dla Boga (por. Rdz 1, 27; Ef 1, 4-5). Celem więc ostatecznym człowieka jest sam Bóg; Bóg Stwórca i Bóg Ojciec, który w swej dobroci i mądrości przybiera człowieka-stworzenie za swoje dziecko i dopuszcza go do uczestnictwa w swoim życiu wewnętrznym (por. 1 J 3, 1; Ef 2, 18; 2 P 1, 4). Zjednoczenie z Bogiem – to ostateczny cel i powołanie człowieka oraz najwyższa racja jego istnienia.

Idea ta najpierw „ukierunkowywała” życie św. Jana od Krzyża, a później stała się istotnym i fundamentalnym tematem całej jego ascezy i mistyki. Zjednoczenie upodobniające lub nadprzyrodzone, ulubione wyrażenie¹ i zasadnicza orientacja doktryny Doktora Mistycznego, jest spoiwem łączącym wszystkie jego dzieła do tego stopnia, że *brane oddzielnie nie ukazą tej pełni co w syntezie, jakiej wymaga wspólny cel*². W wyrażeniu tym zawarta jest cała rzeczywistość ludzkiej egzystencji, tj. wspólnota człowieka z Bogiem w miłości. Mówiąc dokładniej, wyrażenie to zawiera w sobie wszystkie elementy zjednoczenia: osoby (Bóg, człowiek), wspólnotę między nimi i środki do niej prowadzące.

Słuszna byłaby analiza poszczególnych elementów, jednakże ze względu na przedmiot tematu i wierność idei myślowej Świętego z Fontiveros³ zatrzymamy się nad sednem zjednoczenia duszy z Bogiem. Najpierw więc przedstawimy istotę, a następnie przeanalizujemy formę tego zjednoczenia.

1. ISTOTA ZJEDNOCZENIA DUSZY Z BOGIEM

Ogólne rysy zjednoczenia upodobniającego naszkicował św. Jan od Krzyża w pierwszej księdze *Drogi na Górę Karmel*. Podkreśla w niej, że *stan zjednoczenia z Bogiem*

¹ Wg obliczeń dokonanych przez L. Guillet częstotliwość niektórych terminów w pismach św. Jana od Krzyża przedstawia się następująco: *zjednoczenie* - 343 razy; *jednoczyć* - 130 razy; *przemiana* 137 razy. L. GUILLET, *Nuit de lumière*, Tours 1969, 35.

² O. FILEK, Wprowadzenie, w: Św. Jan od Krzyża. Dzieła, Kraków 1986, 25.

Objaśnienie: D *Droga na Górę Karmel*. N *Noc ciemna*. P *Pieśń duchowa*. Ż *Żywy płomień miłości*. Cyfra rzymska (I, II, III) oznacza księgę; cyfry arabskie: rozdziały względnie strefy i numery w rozdziałach (np. D. I, 11,2; lub P. 13,11).

³ Sam autor w D.I, 4,8 uważa za konieczne wyjaśnienie najpierw istoty zjednoczenia duszy z Bogiem w celu lepszego zrozumienia szczegółowych zagadnień z tego wynikających.

polega na całkowitej przemianie duszy w wolę Bożą tak, by w niej nie było nic przeciwnej woli Bożej, ale żeby we wszystkim i w każdym poruszeniu wola jej była wolą Bożą⁴. Opis ten uwydatnia charakterystyczny aspekt zjednoczenia upodobniającego – całkowite zespolenie woli ludzkiej z wolą Bożą. Odczuwa się jednak potrzebę szczegółowego opisu tej rzeczywistości. Podaje go św. Jan od Krzyża w 5 rozdziale drugiej księgi *Drogi na Górę Karmel*. W celu uchwycenia istoty zjednoczenia wskazana jest dokładna analiza tego rozdziału.

Można w nim wyróżnić trzy części: zakres tematu (n. 1-2), istota zjednoczenia (n. 3-7) i konkluzja (n. 8-11).

Zakres tematu: autor nie zamierza mówić o zjednoczeniu poszczególnych władz duszy (n.1), ale o zjednoczeniu całkowitym i trwałym (n.2).

Istota zjednoczenia: zakłada substancjalne (naturalne) zjednoczenie duszy z Bogiem (n.3); element pozytywny: zgodność woli (ludzkiej z Bożą); element negatywny: odrzucenie (przez duszę) wszystkiego co *sprzeciwia się woli Bożej* (n.3); dodatkowe objaśnienie tych elementów (n.4); biblijne potwierdzenie tezy za pomocą tekstów z Ewangelii wg św. Jana 1, 13; 3, 5 (n.5); zilustrowanie tezy porównaniem do promieni słonecznych (n.6-7).

Konkluzja: całkowita czystość duszy najlepszym przygotowaniem do zjednoczenia (n.8); zróżnicowanie zjednoczenia w zależności od świadomości i dyspozycji duszy – przykład z obrazem (n.9-10); zjednoczenie duszy z Bogiem jest stopniowalne, ale zawsze całkowite (*wszystkie dusze są jednakowo zadowolone, bo zaspokojona jest ich pojemność duchowa* – n.11)⁵.

Zauważamy, że zjednoczenie upodabniające bazuje na zjednoczeniu naturalnym (substancjalnym), tj. na stałej i naturalnej łączności Boga z człowiekiem płynącej z faktu stworzenia. Bez tej łączności zanika nie tylko istnienie wszelkiego stworzenia, ale również ustaje wszelki puls duchowy człowieka. Ten fakt jest tak oczywisty, że św. Jan od Krzyża w definiowaniu zjednoczenia przyjmuje go jako prawdę, stałą i bezdyskusyjną⁶. Na szerszą naszą uwagę natomiast zasługują dwa elementy, które w definicji zjednoczenia objawiają się jednocześnie jako dwie strony medalu tej samej rzeczywistości: element pozytywny (działanie Ducha Świętego) i element negatywny (dyspozycyjność człowieka we współpracy z łaską Ducha Świętego).

1.1. Inicjatywa Ducha Świętego

Duch Święty, który przebywa w duszy ludzkiej, jest inspiratorem zjednoczenia; jest Tym, który oświeca i pobudza duszę, *by wlatywała do Boga*⁷. Postawienie Ducha Świętego na początku procesu zjednoczenia jest bardzo wymowne. Jest odsłonięciem aspektu mistycznego i „umieszczeniem” zjednoczenia w duchowej historii całego świata. Aktywność ludzka, która jest poruszana przez Boga samego, ma gwarancję Bożą⁸. Tutaj notujemy tylko doskonałe odniesienie do powiedzenia św. Pawła: *Nikt nie może powiedzieć bez pomocy Ducha Świętego: „Panem jest Jezus”* (1 Kor 12, 3). Chociaż Apostoł mówi o nadzwyczajnych darach duchowych, zwanych charyzmatami, słowa jego odnoszą się również do porządku nadprzyrodzonego, jakim jest akt wiary. Bez inspiracji Ducha Świętego nie można wyznać wiary w bóstwo Chrystusa. Podobnie zjed-

⁴ D. I, 11,2.

⁵ D. II, 5, 1-11.

⁶ D. II, 5,3.

⁷ D. III, 2, 8-9; D.III, 2,12; P. 31,4; P. 26,15; Ż. 2,1-2; Ż. 1,4; Ż. 1,3; Ż. 1,35-36.

⁸ Por. Ż. 1,4; Ż. 1,9.

noczenie, będąc aktem sugerowanym przez wiarę, nie może w pełni nastąpić bez bycia poruszonym przez Ducha Bożego⁹. Jeżeli z kolei uważa się, że ten sam Duch działający w duszy ludzkiej, według janowego sposobu wyrażania się¹⁰ jest Miłością, rozumie się również lepiej, jak Jego działanie wewnętrzne w procesie zjednoczenia pochodzi od samego Boga-Miłości, który – jak mówi św. Paweł – *zna zamiar Ducha* (Rz 8,27).

Należy stwierdzić więc, że akt zjednoczenia ma początek Boży, taki sam jak trzy cnoty teologalne, przez pośrednictwo których otrzymuje *impuls z Wysokości*. W stwierdzeniu tym zawierają się dwie rzeczy: pierwsza, że zjednoczenie nie jest tylko produktem ludzkiej woli, ale jest aktem nadprzyrodzonym możliwym i ważnym tylko dzięki działaniu Łaski; druga, że zjednoczenie zapoczątkowuje i utrzymuje sam Bóg, przez inspirację przekazywane drogą wiary, nadziei i miłości¹¹. Prawdę tę św. Jan od Krzyża zilustrował przykładem promieni słonecznych i obrazu¹². Pełne zjednoczenie jednak nie może się dokonać bez udziału człowieka.

1.2. Wkład człowieka – dyspozycyjność na działanie Łaski Bożej

Zjednoczenie jest również aktywnością ludzką, która psychologicznie musi mieć „poprzedników” w samej duszy; są nimi: pokorne przekonanie o własnej ograniczności, która rodzi potrzebę zwrócenia się do Tego, który jest ponad nami i uznanie Bożej wszechmocy, która może odpowiedzieć pozytywnie na ludzkie apele. W teologii duchowości określa się tę rzeczywistość pojęciem poznania samego siebie, które wynika z pokory i nadprzyrodzonego poznania Boga przez miłość, która jemu towarzyszy. Św. Jan od Krzyża mówi, że *im więcej się ktoś wyniszczy dla Boga w swej części zmysłowej i duchowej, tym więcej się z Nim zjednoczy i tym większego dzieła dokona. A jeśli ktoś dojdzie mężnie do tego całkowitego nic, które jest najgłębszą pokorą, dokona się wtedy zjednoczenie duchowe pomiędzy duszą a Bogiem*¹³. To pokorne wyniszczanie się dla Boga dokonuje się jednocześnie w trzech władzach duszy: rozumie, pamięci i woli przez pośrednictwo odpowiadających im przedmiotowo trzem cnotom teologicznym: wiary, nadziei i miłości¹⁴. Zadaniem człowieka dążącego do zjednoczenia jest usuwanie wszelkich niezgodności i przeciwności woli Bożej. W ostateczności to działanie człowieka i jego dyspozycyjność do takiego działania jest owocem Łaski Bożej. Tak więc podwójna świadomość (poznanie samego siebie i poznanie Boga) rozbudza pragnienie *co-raz głębszego zjednoczenia z Bogiem*.

2. FORMA ZJEDNOCZENIA UPODABIAJĄCEGO

Zjednoczenie upodabniające jest dynamiczne, ponieważ dynamiczna jest miłość – najistotniejszy jego element. Ujęcie zjednoczenia od strony formy podkreśla nie tylko jego dynamizm, lecz także umożliwia całościowe określenie jego natury. Do integralnych elementów formy zjednoczenia opisanych przez św. Jana od Krzyża należą trzy: przeobrażenie (transformacja) duszy w Boga, obustronne oddanie się między duszą a Bogiem i konsumacja miłości.

⁹ Por. P. 12,2.

¹⁰ P. 13,11.

¹¹ D. II,6,1-5; D.I, 6,4; P.1,4; N. II,9,4; N.II,10,3; d.II, 5,5.

¹² D. II,5,6-9.

¹³ D. II,7,11.

¹⁴ Por. D.II,6,1-7; D.II,26,8-10.

2.1. Przeobrażenie duszy w Boga

Przeobrażenie – według św. Jana od Krzyża – polega na podobieństwie życia między duszą a Bogiem; na takim wzajemnym przenikaniu się, że dusza ludzka zostaje jakby „okryta” duchem Bożym. W zjednoczeniu upodabniającym dusza staje się „podobna” do Boga; staje się jakby Bogiem. Tę myśl św. Jan od Krzyża wyraził wprost w pojęciach: *...dusza staje się boską i Bogiem przez uczestnictwo, w stopniu możliwym w tym życiu; dusza jest Bogiem przez uczestnictwo*¹⁵. Ten sposób wyrażania się przez niego nie osłabia jednak wiarygodności jego doktryny. Przeciwnie, Święty z Fontiveros wyraźnie podkreśla, że w zjednoczeniu, w przeobrażeniu między duszą a Bogiem nie ma żadnej zmiany substancjalnej duszy, tj. dusza jednocząc się z Bogiem nie staje się bytowo Bogiem. W swoim „duchowym systemie” św. Jan od Krzyża podkreśla i zachowuje rozróżnienie realne i bytowe między duszą a Bogiem nawet wówczas, gdy zagłębia się w opis zjednoczenia mistycznego¹⁶.

Trzeba otwarcie podkreślić, że w koncepcji transformacji podanej przez św. Jana od Krzyża dusza ludzka wyraźnie zachowuje świadomość własnej osobowości i odrębności od Boga, który ją przenika i przemienia, w przeciwieństwie do panteistycznej koncepcji zjednoczenia.

2.2. Obustronne oddanie się

W zjednoczeniu upodabniającym Bóg udziela się całkowicie duszy w stopniu możliwym w tym życiu, a dusza z kolei daje się Jemu bez reszty¹⁷. Zachodzi więc obustronne oddanie się z korelatywnym wzajemnym posiadaniem w stopniu, w jakim każdy żyje w „drugim” tak, że *jeden jest drugim i obydwaj są jednym przez transformację miłości*¹⁸.

To obustronne oddanie się zawiera również komunikację dóbr; nie wszystkich jednak. Święty Jan od Krzyża doskonale wie, że nie wszystkie dobra, przede wszystkim cechy Boskie, mogą być przyjęte przez duszę ludzką. Bóg obdarza duszę dobrami dającymi się przekazać i przyjąć przez nią, jak: dobroć, sprawiedliwość, miłość, prawda itd.; dusza zaś przyjmując je od Boga ofiaruje je Jemu jako osobiste¹⁹. *Tak więc po*

¹⁵ D. II,5,7; P.12,7.

¹⁶ Dla potwierdzenia powyższej tezy przytaczamy niektóre teksty:

... po dopełnieniu się zaślubin duchowych pomiędzy Bogiem i duszą, dwie natury są w jednym duchu i w jednej miłości... (P. 22,3);

W tych zaślubinach dokonuje się tak ściśle połączenie dwóch natur i takie zespolenie ludzkiej i boskiej natury, że nie tracąc swego bytu każda z nich zdaje się być Bogiem (P. 22,5);

Substancja tej duszy nie jest wprawdzie substancją Boga, gdyż dusza nie może substancjalnie przemienić się w Niego, jednak będąc z Nim tak ściśle jak tutaj złączona i tak pochłonięta przez Niego - jest Bogiem przez uczestnictwo w Bogu (Ż. 2,34).

W tym zjednoczeniu Bóg sam udziela się duszy i (...) przeobraża ją w siebie, tak iż są oboje w jednym... (P. 26,4).

¹⁷ Por. P. 27,3.

¹⁸ P. 12,7.

¹⁹ Tę niewypowiedzianą rzeczywistość św. Jan od Krzyża przedstawia w następujących słowach: (...) *dusza, będąc cieniem Boga przez to substancjalne przeobrażenie, działa w Bogu przez Boga to, co On sam przez siebie działa w niej; i działa tak, jak On, gdyż wola ich dwojga jest jedna, a więc działanie Boga i jej jest również jedno. Stąd więc, jak Bóg oddaje się duszy i chętnie i laskawie, tak również i ona mając wolę tym wolniejszą i szlachetniejszą, im ściślej jest złączona z Bogiem - daje Boga samemu Bogu w Bogu i jest to prawdziwy i cenny dar duszy dla Boga.*

Wtedy widzi dusza, że Bóg rzeczywiście jest jej i że posiada Go jako dziedzictwo, prawnie na własność, jako przybrane dziecko Boga, przez łaskę, jaką jej Bóg wyświadczył oddając jej samego siebie. A posiadając Go jako własność może Go dawać i udzielać komu zechce; daje Go więc swemu Umilowanemu, którym jest ten sam Bóg, co się jej oddał. Przez to sptaca Mu wszystkie swe długi, gdyż dobrowolnie składa Bogu dar

*między Bogiem a duszą powstaje czynna wymiana wzajemnej miłości w zgodnym zjednoczeniu, w którym wspólne dobro obojga, jakim jest boska istota, przez dobrowolne oddanie go jeden drugiemu, posiadają równocześnie*²⁰.

2.3. Konsumacja miłości

Przyczyną i środkiem zjednoczenia upodabniającego jest miłość²¹. Jej najwyższym i najdoskonalszym celem jest przemiana duszy do tego stopnia, że *Umiłowany żyje w kochającym, a kochający żyje w Umiłowanym, czyli jeden żyje w drugim i staje się niejako nim samym i obydwójce są jednym*²². W tym stanie dusza kocha Boga dla tego, czym On jest sam w sobie; nie kocha Go tylko dlatego, że jest dla niej dobry i szczodry, lecz dlatego, że sam w sobie jest Miłością²³.

Konsumacja miłości polega więc na osiągnięciu najwyższego stopnia „zatopienia się w Bogu”. Siła miłości nie pozostaje bez wpływu na ciało i życie zewnętrzne człowieka. Stan miłosnego zjednoczenia z Bogiem przyczynia się – według św. Jana od Krzyża – nie tylko do prawości moralnej, ale wprowadza harmonię w życie psychiczne człowieka i daje siłę i moc innym cnotom²⁴.

Na bazie tych rozważań można powiedzieć, że natura zjednoczenia upodabniającego polega na udzielaniu się Boga duszy (Bóg = Dar) i zrównaniu jej z Sobą przez miłość²⁵.

ks. Henryk Wejman

SOMMARIO

Il termine „unione” sembra piuttosto astratto e poco usato attualmente nella spiritualità. Neppure ai tempi di Giovanni della Croce era frequente. Invece nelle opere del Santo si trova quasi in tutte le pagine. Il nostro Autore lo ha scelto consapevolmente, perchè risponde alla sua esperienza e comprensione della comunione dell'uomo con Dio, o meglio di Dio coll'uomo.

Nell'espressione „unione” viene condensata la realtà di tutta l'esistenza umana: comunione dell'amore di Dio con l'unione di somiglianza o soprannaturale – secondo Giovanni della Croce – „si ha quando le due volontà, quella dell'anima e quella di Dio, sono pienamente conformi perchè non v'è cosa nell'una che ripugni all'altra. In tal modo, se l'anima si libererà da ciò che non è conforme e ripugna alla volontà di Dio, rimarrà trasformata in Dio per amore” (S. II, 5,3). L'essenza dell'unione è una trasformazione dell'uomo in Dio per amore (cf. C. 22,5).

Henryk Wejman

równy temu, jaki sam od Niego otrzymała. (...) Chociaż jest prawdą, że dusza nie może dawać na nowo Bogu Jego samego, bo On zawsze jest ten sam w sobie - to jednak dusza ze swej strony czyni to całkowicie i prawdziwie, dając Bogu na spłacenie miłości wszystko to, co jej dano, czyli daje tyle, ile jej dano. Przez ten dar duszy Bóg ma zapłatę pełną i przyjmuje ten dar z wdzięcznością, jako własność duszy (Ż. 3,78-79).

²⁰ Ż. 3,79.

²¹ Por. D. II,29,6; D. III, 30,4.

²² P. 12,7.

²³ Por. Ż. 3,82.

²⁴ Por. P. 22,3-4; D. III, 30,4.

²⁵ Por. P. 24,5.